

نقش مجلات رشد در توسعه عدالت آموزشی

سیدکمال شهابلو

کارشناس ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

مقدمه

«عدالت آموزشی» بحثی راهبردی در نظام آموزشی است. «سند تحول بنیادین» و «برنامه درسی ملی» نیز یکی از راهبردهای اصلی خود را بسط و گسترش عدالت آموزشی قرار داده‌اند. در واقع، یکی از شرایط لازم برای رسیدن به جامعه متعالی، پویا و توسعه‌یافته، دستیابی به عدالت، هم به معنای عام آن و هم به معنای خاص آن، یعنی «عدالت آموزشی» است. زیرا زمینه را برای دستیابی به عدالت اجتماعی آماده می‌کند. پس اگر نظام آموزشی نتواند آن را تعمیم دهد قطعاً شکاف طبقاتی و فاصله طبقاتی زیاد خواهد شد و نارضایتی و نابهنجاری در نظام به وجود خواهد آمد. بنابراین هر چه این پدیده بیشتر تعمیم پیدا کند و برای گسترش و بسط آن هم‌اندیشی بیشتری صورت گیرد، قطعاً به پایداری اجتماع کمک بیشتری خواهد شد و جامعه پیشرفت و توسعه پیدا خواهد کرد. [اباقری و نجفی، ۱۳۸۷].

یکی از مؤثرترین راه‌های تحقق عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری اجتماعی، دسترسی آحاد جامعه به آموزش و پرورش است [عبدوس، ۱۳۸۱]. این شکل از عدالت به شیوه‌های عملکردی مبتنی بر انصاف، برخورد یک دست و جانبداری، راهنمایی متناسب با توانایی‌های دانش‌آموزان، رعایت عدالت در ارزیابی و آرایه امتیازها اشاره دارد. [گلپرو و دیگران، ۲۰۱۱].

عدالت در محیط آموزشی برای فراگیرندگان زمانی محقق می‌شود که آن‌ها از طریق درونداها و فرایندهای جاری در محیط آموزشی، بتوانند به هدف‌های علمی و آموزشی، اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی دست یابند که یکی از راهکارهای تحقق آن بهره‌گیری از ظرفیت رسانه‌های آموزشی خصوصاً مجلات رشد است.

کلیدواژه‌ها: مجلات رشد، توسعه، عدالت آموزشی، آموزش و پرورش، رسانه آموزشی

انسان‌ها را بیشتر می‌کند.»

اندیشمندان اسلامی نیز تعاریف متعددی در زمینه عدالت ارائه کرده‌اند. **امام خمینی (ره)** دربارهٔ واژهٔ عدالت فرموده‌اند: «عدالت عبارت است از حد وسط بین افراط و تفریط و آن فضایل اخلاقیه است. عدالت مطلقه تمام فضایل باطنیه و ظاهریه و روحیه و قلبیه و نفسیه است، زیرا که عدل مطلق، مستقیم به همین معنی است [امام خمینی ره، ۱۳۷۷]. استاد **مطهری** عدالت الهی را تساوی در زمینهٔ استحقاقی‌های متساوی و اعطا کردن به هر ذی‌حقی آنچه استحقاق آن را دارد، تعریف کرده است که یک معنای آن برابری اجتماعی (قسط، عدالت اجتماعی، قضایی، سیاسی، آموزشی و اقتصادی) است [مطهری، ۱۳۵۳]. بنابراین یکی از مفاهیم متضاد از آن، عدالت آموزشی است.

عدالت آموزشی چیست؟

عدالت آموزشی همواره و در همهٔ اعصار مورد توجه متخصصان تعلیم و تربیت بوده است و آنان همواره تلاش کرده‌اند، طراحی برنامه‌های درسی را به گونه‌ای انجام دهند که هر چه بیشتر به سمت نظریه‌های یادگیری مبتنی بر عدالت‌محوری سوق یابد. در اوایل قرن حاضر، تأمین آموزش بر اساس استعدادها، مورد توجه متخصصان قرار گرفت و از نیمهٔ دوم قرن حاضر، شعار عدالت آموزشی و برابری فرصت‌های تحصیلی مطرح شد. اما در هر برهه‌ای از زمان سیاست‌ها و روش‌های خاصی را متناسب با اهداف مورد نظر اتخاذ کردند. عدالت آموزشی در سال‌های اخیر، کانون توجه متخصصان تعلیم و تربیت بوده است. این عدالت شامل: عدالت در منابع (درونداد)، عدالت در فرایند و عدالت در پیامد فعالیت‌های

مفهوم عدالت

عدالت از جمله مفاهیم تاریخی - سیاسی است که از گذشته تا به امروز، جزو آرمان‌های بشر بوده است. این مفهوم یکی از خواسته‌های جدی بشریت است که بنیان حقوق بشر را تشکیل داده است. کلمهٔ معادل عدالت در فرانسه و انگلیسی «Justice» است. [اخوان کاظمی، ۱۳۸۸]. فرهنگ لغت «آکسفورد» عدالت را به‌عنوان حفظ حقوق، با اعمال اختیار و قدرت، و دفاع از حقوق با تعیین پاداش یا تنبیه توصیف کرده است. اما آنچه در تعریف این مفهوم به مقاصد ما نزدیک‌تر است، مفهوم عدالت اجتماعی به‌معنای دادگری و انصاف، داوری با راستی و درستی، و مفاهیم دیگری از این قبیل است [حسین‌زاده و ناصری، ۱۳۸۷]. عدالت رعایت تساوی در زمینهٔ استحقاق‌های متساوی را ایجاب می‌کند. ناگفته نماند، رعایت نکردن استحقاق‌های افراد و برخورد یکسان با همه چیز و همه کس عین ظلم است [رضائیان، ۱۳۸۴].

عدالت از منظر اسلام به‌معنای قرار دادن هر چیز در جای خود و به حقش است. اصولی که می‌تواند تعادل اجتماعی را در پی داشته باشد و به پیکر جامعه سلامتی و آرامش بدهد. خداوند در قرآن در آیهٔ ۹۰ سورهٔ نحل می‌فرماید: «همانا خداوند به عدل و انصاف فرمان می‌دهد.» در قرآن عدالت بر دو قسم است: فردی و اجتماعی که هر دو معنی، مورد عنایت کامل آیین مقدس اسلام می‌باشد. [نوعی، ۱۳۹۲]. بعثت پیامبران و تشریح ادیان به‌منظور تحقق قسط و عدل با مفهوم وسیع کلمه در نظام حیات انسان بوده است تا آنجا که از رسول خدا (ص) نقل شده است: «کشور با کفر می‌ماند، اما با ظلم ماندنی نیست» [اخوان کاظمی، ۱۳۸۸]. حضرت **علی (ع)** نیز در «نهج‌البلاغه» می‌فرماید: «انصاف و عدالت است که پیوند

یاددهی - یادگیری است. عدالت آموزشی زمانی محقق می‌شود که یادگیرندگان قادر باشند از طریق دروندادها و فرایندهای جاری در محیط آموزشی، به پیامدها یا همان هدف غایی دست یابند [شناگو، نوملی و جویباری، ۱۳۹۰].

یکی از مؤثرترین راه‌های تحقق عدالت اجتماعی، تأمین فرصت‌های یکسان برای دسترسی عموم افراد جامعه به آموزش و پرورش است. همهٔ آحاد انسانی حق دارند از آموزش و پرورش یکسان برخوردار شوند. در جهان کنونی یکی از شاخص‌های پیشرفت اجتماعی، آموزش و پرورش و چگونگی بهره‌مندی از آن است. بر همین مبنا کشورها به‌خصوص کشورهای در حال توسعه درصدد ایجاد فرصت‌های برابر دسترسی همگان به آموزش و پرورش هستند. [عبدوس، ۱۳۸۱].

در واقع عدالت آموزشی به مهیاسازی فرصت‌های برابر، متناسب با نیازهای ویژهٔ هر فرد اشاره دارد؛ زیرا افراد از نظر نیازهای آموزشی باهم متفاوت‌اند [دهقانی، ۱۳۸۴]. منظور از فرصت برابر، جلوگیری، حذف یا کاهش تبعیض بین افراد از لحاظ جنسیت و نژاد و وضعیت جسمانی، سنی، زبانی و طبقهٔ اجتماعی است [Bennet & Yeadle, 2001]. برابری فرصت‌ها در بعد کلان نوعی نگاه انسان‌گرایانه و عدالت‌خواهانه را با خود به همراه دارد که غالباً به‌عنوان یک شاخص جامعهٔ توسعه‌یافته در نظر گرفته می‌شود. اما در بعد خرد، برابری فرصت‌ها و عدالت آموزشی ابزار و سازوکاری است که موجب شکوفایی شدن اندیشه‌های خلاق می‌شود و امکان پرورش قابلیت را برای همه به‌طور مساوی تأمین می‌کند. فرصت مساوی به موقعیتی اطلاق می‌شود که در آن حتی افرادی که از پایگاه ثروت و یا عضویت در گروه‌های خاص (گروه‌های دارای امکانات

و امتیازات ویژه) برخوردار نیستند، امکان تحرک اجتماعی از طریق آموزش و تحصیل را دارا باشند [محمدی و دهقان، ۱۳۸۳].

به‌رغم موفقیت‌های به‌دست آمده در زمینهٔ عدالت آموزشی، «اعلامیه همایش جهانی آموزش برای همه در سال ۱۹۹۰» با بیان مقدمه‌ای دربارهٔ شکست در تحقق دسترسی و برابری در آموزش، اعلام داشت که بیش از ۴۰ سال پیش، ملت‌های سراسر دنیا از اعلامیهٔ جهانی حقوق بشر و حق آموزش همهٔ افراد صحبت می‌کردند [یونسکو، ۲۰۰۳]. بنابراین آنچه به‌نظر می‌رسد این است که اگر چه استراتژی‌های خاصی برای برقراری عدالت آموزشی به وسیلهٔ متخصصان به کار گرفته شده‌اند، اما وجود بی‌عدالتی‌های آموزشی بیانگر آن است که بسیاری از این راهبردها ناموفق بوده‌اند و نیاز به تغییر نگرش و راهبردهای آموزشی توسط متخصصان کاملاً مشهود است. عدالت در محیط آموزشی زمانی برای فراگیرندگان محقق می‌شود که از طریق دروندادها و فرایندهای جاری در محیط آموزشی، آن‌ها قادر باشند به هدف‌های علمی و آموزشی، اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی دست یابند. برابری در بعد اول عدالت آموزشی به این معنی است که وضعیت اقتصادی، اجتماعی و قومیتی یا شرایط جسمی نباید تأثیری بر روند آموزش داشته باشد. عدالت آموزشی به معنی اختصاص منابع و توجه یکسان به همهٔ افراد نیست، بلکه برعکس به معنی اختصاص منابع متناسب با شرایط فراگیران است و از آنجا که شرایط فراگیرندگان در دورهٔ آموزشی بسیار متفاوت است، عدالت آموزشی مستلزم شناسایی و ایجاد عدالت میان گروه‌های قومی و اقتصادی است [تنها، ۱۳۸۳].

عدالت آموزشی یکی از زیربنایی‌ترین ابعاد عدالت سازمانی

عدالت در برخورداری از فرصت‌های تعلیم و تربیت با کیفیت مناسب و با توجه به تفاوت‌ها و ویژگی‌های دختران و پسران و مناطق مختلف کشور» و در راهکار ۶-۵ نیز به «طراحی و تدوین برنامه آموزشی متناسب با نیازها و نقش‌های دختران و پسران» اشاره شده است. در بند ۶-۱۲ سند برنامه درسی ملی نیز به «تولید و توزیع مواد و منابع یادگیری متناسب با توانمندی‌ها و ظرفیت‌های مناطق و مدارس کشور برای تحقق عدالت تربیتی» اشاره شده است [برنامه درسی ملی، ۱۳۹۰].

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، تدوین‌کنندگان این دو سند تأمین و بسط عدالت آموزشی را بیش از هر چیز رفع تبعیض مادی و معنوی میان مناطق محروم و مناطق برخوردار و توزیع عادلانه منابع و امکانات می‌دانند. تلاش در توزیع امکانات تربیتی به دو صورت ایجابی عامل استحقاق است:

گونه اول اینکه برخورداری از امکانات آموزشی به‌عنوان مقدمه، سبب دستیابی به نتایج بهتر و موفقیت در تحصیل و به تبع آن برخورداری از فرصت‌های شغلی، اجتماعی و مالی می‌شود. بنابراین می‌توان دستیابی به امکانات آموزشی را تا حدودی دستیابی به فرصت‌های شغلی و مالی در آینده دانست. با این تلقی از امکانات آموزشی می‌توان تلاش فرد را در امر تعلیم و تربیت به‌عنوان عاملی استحقاق‌آور برای وی، در برخورداری از امکانات آموزشی به مثابه فرصت‌های شغلی و مالی آینده دانست.

صورت دوم در نظر گرفتن امکانات آموزشی به‌عنوان بستر تلاش است. به این ترتیب که افراد باید به میزان تلاش خود، بستر و شرایط متناسب با آن را در اختیار داشته باشند. برای مثال دانش‌آموزی که تمامی تکالیف و تمرینات کتاب درسی را با دقت انجام داده است، در صورت در اختیار داشتن

است که می‌تواند همه حوزه‌های آموزشی بالاتر را دچار تحول کند و زمینه بروز استعدادها و توانمندی‌ها را در سطح کلان فراهم آورد. عدالت آموزشی به‌معنای شناخت انسان‌ها به‌صورت برابر و امکان احقاق حقوق برای تمامی افراد است. می‌توان گفت که پیشرفت جامعه امروز منوط به تحقق عدالت آموزشی است. ایجاد محیط یادگیری بدون استرس، رساندن دانش‌آموزان به رشد و بالندگی، اجرای یکسان قوانین و مقررات آموزشی برای همه افراد و فراهم آوردن زمینه‌های رسیدن به مهارت و آمادگی برای بازار کار، از مقوله‌های عدالت آموزشی است [سناگو و همکاران، ۱۳۹۰].

عدالت آموزشی باعث می‌شود که هر یادگیرنده بر حسب تفاوت‌های فردی، سطح شناختی و سرعت یادگیری خود بتواند بیاموزد و جریان یادگیری را منعطف‌تر سازد. لذا می‌توان چنین استنباط کرد که وقتی مطالب با خصوصیت رشدی یادگیرنده هماهنگ باشد، فرد احساس می‌کند که مطالب و مفاهیم ذخیره شده در ذهنش با مفاهیم جدید ارتباط و پیوستگی دارد.

عدالت آموزشی از منظر اسناد تحولی

مسئله عدالت آموزشی از جمله ایده‌هایی است که در «سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران» [۱۳۹۰] به آن پرداخته شده است. واژه عدالت به تنهایی و یا در ترکیباتی در سند آمده است. در هدف کلان ۳، به «گسترش و تأمین همه جانبه عدالت آموزشی و تربیتی»، در هدف ۴ راهبردهای کلان، «به توسعه و نهادینه کردن عدالت آموزشی و تربیتی در مناطق مختلف کشور و تقویت نظام آموزش و پرورش»، در هدف عملیاتی ۵ «به تأمین و بسط

مجلات رشد، از یادگیری عمیق‌تری برخوردار می‌شود. معلم نیز دانش‌آموزانی را که خواهان یادگیری موضوعات بیشتری هستند، به سوی مجلات رشد سوق می‌دهد. به این ترتیب، افراد تلاشگر مستحق برخورداری از امکانات بیشتری برای تلاش هستند [باقری و نجفی، ۱۳۸۷].

مجلات رشد و توسعه عدالت آموزشی

دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی که در حال حاضر یکی از دفاتر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش است در سال ۱۳۴۱ با نام «مرکز تهیه مواد خواندنی برای نوسوادان» تأسیس شد. در حال حاضر یکی از وظایف اصلی این دفتر مدیریت و تولید مجلات رشد است و در مجموع سه هدف کلان را از منظر کیفی دنبال می‌کند:

- تحقیق و برنامه‌ریزی برای رفع نیازهای دانش‌آموزان دوره‌های متفاوت تحصیلی و دانشجویان دانشگاه فرهنگیان در زمینه مطالب خواندنی مناسب؛

- تحقیق و برنامه‌ریزی برای رفع نیازهای معلمان و مربیان در زمینه مطالب آموزشی و تربیتی؛

- تولید مطالب خواندنی مناسب با استفاده از نتایج پژوهشی و تحقیقی که متناسب با علاقه‌ها و نیازهای مخاطبان باشد [اهداف، راهبردها و ساختار نشریات رشد، ۱۳۹۶].

در یادگیری نیازهای متفاوتی نظیر نیازهای مربوط به رشد در ابعاد عقلانی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی و همچنین نیازهای مربوط به تنوع، تفریح و سرگرمی، تخیل و بهداشت روانی یادگیرندگان مطرح هستند. با توجه به برخی محدودیت‌ها و نارسایی‌ها در آموزش رسمی و مدرسه‌ای، مطالعه مجلات مناسب به خصوص مجلات رشد و تولید

آن توسط دفترانتشارات و تکنولوژی آموزشی ضرورت دارد. این‌گونه خواندنی‌ها، اگر در جای خود مورد استفاده قرار گیرند، نه تنها مخل یادگیری مدرسه‌ای محسوب نمی‌شوند، بلکه علاوه بر پاسخ‌گویی به نیازهای مورد اشاره، در یادگیری مفاهیم و مهارت‌های علمی و آموزشی نیز نقشی درخور توجه دارند و دستیابی به هدف‌های آموزشی و درسی را نیز هر چه بیشتر میسر می‌سازند. مجلات رشد از طریق ایجاد فرصت‌های برابر برای دسترسی به دانش، تأثیر مثبتی بر بهره‌وری کل نظام آموزشی دارند و تضمین‌کننده یادگیری پایدار و دسترسی مساوی به آموزش و توسعه یادگیری مشارکتی هستند.

تولید محتوای روزآمد و خواندنی مناسب، همواره از مهم‌ترین دغدغه‌های مدیران مجلات رشد در مقایسه با دیگر مجلاتی است که برای کودکان و نوجوانان کشورمان تولید می‌شوند. ارزان بودن این مجلات نیز این امکان را فراهم کرده است که در اقصا نقاط کشور توزیع شوند و این درحالی است که سالیان سال است این مجلات در انتشار مستمر خود از بودجه دولتی برخوردار نبوده و نیستند.

توزیع مجلات رشد در مناطق کم‌برخوردار و بین دانش‌آموزان مناطق محروم امکان مطالعه آثار ادبی و دیگر مطالب متنوع را برای آنان به وجود می‌آورد. همچنین این مجلات در مدارس و مناطقی از کشورمان می‌توانند حضور یابند که در آن‌ها حضور دیگر محصولات خواندنی برای کودکان و نوجوانان بسیار اندک است. این دسترسی ارزان و آسان، خود زمینه‌ساز توسعه و بسط عدالت آموزشی است [تنها، ۱۳۸۳].

به جرئت می‌توان گفت که تنوع مطالب خواندنی، از گونه‌های علمی و ادبی در مجلات رشد، قابل مقایسه با دیگر

۷. دهقانی، سعیده (۱۳۸۴). «بررسی فرصت‌های آموزشی در استان فارس در برنامه دوم و سوم توسعه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه اصفهان.
۸. رضائیان، علی (۱۳۸۴). انتظار عدالت و عدالت در سازمان. سمت. تهران.
۹. سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰).
۱۰. سند برنامه درسی ملی ایران (۱۳۹۰).
۱۱. عبدوس، میترا. (۱۳۸۱). «بررسی عوامل مؤثر در فرصت‌های آموزشی نابرابر بین دختران و پسران». خلاصه مقالات مهندسی اصلاحات در آموزش و پرورش. پژوهشکده تعلیم و تربیت. تهران.
۱۲. مجله رشد معلم (۱۳۹۵) «عدالت آموزشی از طریق مجلات رشد». رشد معلم. شماره ۳۰۱.
۱۳. محمدی، محمدعلی؛ دهقان، حسین (۱۳۸۳). آموزش و پرورش و گفتمان‌های نوین. پژوهشکده تعلیم و تربیت. تهران.
۱۴. مرکز مطالعات راهبردی (۱۳۹۶). اهداف، راهبردها و ساختار نشریات رشد. دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی. تهران.
۱۵. مطهری، مرتضی (۱۳۵۳). عدل الهی. انتشارات اسلامی. تهران.

16. Bennett, C., Both, C., & Yeadle, S. (2001). Mainstreaming equality in the committees of the Scottish Parliament. University of Strathclyde. Retrieved from <http://www.scottishparliament.eu/s1-EqualOpportunitiesCommittee/Reports/eo03-mer.pdf>
17. Golparvar, M., Javadian, Z., & Mosahebi, M.R. (2011). Structural patterns of educational justice relation with satisfied with obtain civil behaviors results educational and fraud education. New Thinking in Educational Sciences, 7(1), 87-102. (in Persian).
18. UNESCO. (2003). Education for rural people.

مجلات کودک و نوجوان کشور نیست. لذا لازم است معلمان، دانش‌آموزان خود را به مطالعه مجلات رشد تشویق نمایند. فایل «پی‌دی‌اف» این مجلات حداکثر یک ماه پس از انتشار فیزیکی آن در وبگاه دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی به آدرس www.roshdmag.ir بارگذاری می‌شود. بنابراین، علاوه بر دبیران داخل کشور، دبیران خارج از کشور و نیز مخاطبان فارسی زبان دیگر کشورها و دانش‌آموزان ایرانی مقیم خارج از کشور نیز می‌توانند از محتوای مجلات بهره ببرند. مسئولان و سردبیران مجلات رشد همواره به معلمان و مدیران مدارس توصیه می‌کنند که دانش‌آموزان را به مطالعه مجلات تشویق کنند، ولی به هیچ وجه آنان را به خرید این مجلات اجبار نکنند [رشد معلم، ۱۳۹۵].

منابع

۱. اخوان کاظم، بهرام (۱۳۸۸). «تعاملات عدالت و پیشرفت در آموزه‌های قرآنی». مجله حکومت اسلامی. بهار. شماره ۵۱.
۲. باقری، خسرو؛ نجفی، نفیسه (۱۳۸۷). «عدالت در آموزش و پرورش از دیدگاه اسلام با تأکید بر خصوصی‌سازی مدارس». مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی (دانشگاه تهران). بهار. شماره ۷۸.
۳. تنها، محمدجواد (۱۳۸۳). «عدالت آموزشی و فرهنگی». روزنامه کیهان. شنبه ۱۹ اردیبهشت.
۴. ثناگو، اکرم؛ نوملی، مهین؛ جویباری، لیلا (۱۳۹۰). «تبیین عدالت آموزشی در دانشجویان علوم پزشکی: بررسی دیدگاه‌ها و تجربیات دانشجویان علوم پزشکی». دو فصل‌نامه افق توسعه آموزش پزشکی. دوره ۴. شماره ۳.
۵. حسین زاده، علی؛ ناصری، محسن (۱۳۸۶). «عدالت سازمانی». تدبیر، شماره ۱۹.
۶. خمینی (ره)، روح‌الله (۱۳۷۷). شرح جنود و جهل. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). تهران.